

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری

در دوبیتی‌های باباطاهر

مالک باقری*

حامد رفعت‌جو**

چکیده

بررسی و تحلیل زیباشناسانه واژگانی - دستوری دوبیتی‌های باباطاهر، جهت برآورد و سنجش سبک ادبی این اشعار، از مهم‌ترین مسایل تحلیلی به شمار می‌آید. در این باب مطالعه تغییرات رخ داده در صامت‌ها و مصوت‌های کوتاه و بلند و نیز و تحقیق در مورد چگونگی تخفیف و تشدید در کلمات و هم‌چنین کلمات نامأنوس در زمینه سیستم واژگانی از جنبه‌های مهم محسوب می‌گردند. در مبحث حاضر، بررسی چگونگی شکل گرفتن کلمات و عبارات از نظرگاه دستوری و نیز دستور تاریخی، از جنبه‌های مختلفی چون: کاربرد صفات، تشکیل افعال پیشوندی و مصادر خاص، علامت‌های نکره و جمع به گونه‌ای مرتبط با دستور تاریخی، دیگر مسایل تاریخی را تشکیل داده‌اند که در این پژوهش با شواهد مثال جهت تنویر ذهن مخاطب آورده شده‌اند که در نهایت چگونگی شکل و زیبا و دلنشین شدن کلام در دوبیتی‌های این سراینده نتیجه تحقیق حاضر خواهد بود.

واژه‌های کلیدی

باباطاهر، دوبیتی، واژگان و دستور زبان، سطح زبانی

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تویسرکان، گروه زبان و ادبیات فارسی، تویسرکان، ایران.

** دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور تهران.

من از روز ازل طاهر بزام زادم از ایمن رو نام باباطاهرستم

(باباطاهر، ۱۳۸۳: ۵۴)

بابا طاهر (معین، ج ۵، ذیل عنوان)، از دیرباز به واسطه دوبیتی‌های تاثیرگذار خویش که با گویش لری سروده محبوب فرزندان و فرهیختگان علم و ادب و هم‌چنین مردم عامه بوده است. در باب اصلیت و انتساب او سخن‌ها گفته‌اند. برخی از غربیان او را ایرانی دانسته‌اند (ریپکا و دیگران، ۱۳۸۱: ۳۱۸) برخی تاجیکش شمرده‌اند (فخرایی، ۱۳۸۴: ۵۴) برخی او را از اهالی همدان گفته‌اند (خزایل، ۱۳۸۴، ج ۱: ۳۶۵) برخی از تبار یهود (اذکایی، ۱۳۷۵: ۶۶) زرین‌کوب او را اهل حق خطاب کرده است (زرین‌کوب، ۱۳۸۸: ۱۹۲). در هر صورت او را باید عارفی بلندمرتبه و سالکی بزرگ‌روح دانست چنان‌که حتی برخی عرفای بزرگ ارادت صادقی به وی نشان داده‌اند. (فخرایی، ۱۳۸۴: ۶).

بحث در این مقال، مربوط به چگونگی سیستم واژگانی و ترکیب لغوی و هم‌چنین ساختار دستوری دوبیتی‌های اوست و در این پژوهش جهت بررسی اشعار و دوبیتی‌ها نسخه اساس کار، دیوان باباطاهر نسخه «وحید دستگردی» به تصحیح و مقدمه «اسماعیل شاهرودی» می‌باشد.

بحث و بررسی راجع به واژه‌ها و عبارات، حول محورهای ذیل است:

تغییر و تبدیل مصوت‌ها و صامت‌ها، تخفیف و تشدید در کلمات و عبارات، کلمات غیر فارسی و هم‌چنین لغات تبدیل یافته یا لغات دری و پهلوی و نیز بررسی وضعیت دستوری دوبیتی‌های باباطاهر.

جدول‌ها و مثال‌هایی نیز جهت به عینیت در آوردن وضعیت واژگان و ساخت دستوری دوبیتی‌ها، در این مقاله درج گردیده است. در جستار حاضر سعی بر این بوده است که تا حد امکان از شواهد مثال موجود در ابیات استفاده شود (تا حد حوصله بحث) و در مواردی که شاهد مثال فراوان‌تر از حدود جدول‌ها بوده، اشاره به فراوانی آن‌ها گردیده است.

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دویته‌های باباطاهر [۱۹۷۱]

در باب پیشینه پژوهش شایان ذکر است تحقیقی که مستقیماً در این باب باشد مشاهده نشد اما در مورد اشعار باباطاهر، مقالاتی منتشر شده است.

واژه و زیبایی

«انا جعلنا ما علی الارض زینه لها لنبلوهم ایهم احسن عملاً» (کهف، ۷)

زیبایی کیفیتی است که ممکن است در تمام اشیا و مصنوعات اعم از طبیعی یا بشری یافت شود که زبان نیز از آن جمله به شمار می‌رود. در حقیقت هر لفظ با وجود اوست که معنا می‌یابد (رحمانی، ۱۳۸۸: ۲۲). لفظ و زبان، این موجود پویا، متحول و دگرگون شونده است. (انوری، احمدی گیوی، ۱۳۷۲: ۳۲۵)

اگر از واژه‌ها و سیستم دستوری یک اثر بحث به میان آید غالباً در نهایت بحث به سمت زبان‌شناسی و سبک‌شناسی اثر پیش خواهد رفت. اما اگر بر همین منوال به سمت متن نیز اشاره گردد در پایان خواننده از میزان اثرگذاری لغات و ترکیبات و نحوه دستور زبان کلام بر خود آگاه خواهد شد که این امر یقیناً شمه‌ای از علم زیباشناسی است.

در باب چستی زیبایی واژگانی و دستوری ذکر این نکته ضروری است که اصل تقارن در ظاهر و باطن لغات و همچنین اصل ساده‌گرایی و تراش خوردگی در بستر رودخانه زمان و در نتیجه صاف و صیقلی شدن لغات و کلمات و سیستم واژگانی است.

در باب زیباشناسی دستوری نیز باید گفت موازین دستور تاریخی به علاوه موارد مربوط به سهل‌کردن قرائت آثار از نکات عمده در این راه به شمار می‌روند. در هر حال باباطاهر از سخن‌گویان صاحب‌دل صوفیه است که حالات گوناگون و واردات قلبی خود را با بیانی ساده و آهنگی مطبوع و الفاظی دلنشین به نمایش گذاشته و معانی وارد را در قالبی که متناسب با زندگی درویشی و کوه‌نشینی است ادا کرده است. (روحانی، ۱۳۶۴: ۲۵)

زیباشناسی واژه‌ها و عبارات در دوبیتی‌های باباطاهر

تغییر در واژه‌ها به وسیله تخفیف، تشدید و دیگر عوامل موثر در تغییر حالت کلمات و نیز به کار بردن کلمات غیر فارسی (که البته نمود چندان زیادی ندارند) و همچنین کلمات کهنه و غیر مستعمل (در زمان ما)، هنگامی که همراه با دستوری کهن می‌شوند، گه‌گاه در دوبیتی‌های باباطاهر موجب اشکال خواننده در فهم معانی اشعار می‌گردد.

بدین لحاظ، ابیات دیوان باباطاهر از جهات فوق‌الذکر به شکلی مبسوط لازم است بررسی شوند. در تحلیل و بررسی سطح زبانی دوبیتی‌های باباطاهر، عوامل ذیل نقش تعیین‌کننده‌ای دارند:

الف) تغییر در مصوت‌ها

یکی از خصایص لهجه دوبیتی‌ها (که عمدتاً به گویش لری است)، تغییر در مصوت‌های کلمات زبان فارسی است. این تغییر به چهار طریق صورت می‌گیرد: تغییر در مصوت کوتاه، تغییر در مصوت بلند، تبدیل مصوت‌های کوتاه به یک‌دیگر و تبدیل مصوت‌های بلند به یک‌دیگر.

۱- تغییر در مصوت‌های کوتاه

در بعضی کلمات مصوت‌های کوتاه در زبان فارسی، به مصوت بلند در گویش لری تبدیل

می‌شوند:

صورت فارسی	گویش لری	نوع تغییر	شماره صفحه	شماره دوبیتی در صفحه
دل	دیل	کسره به ی	۲۸	۱
دامن	دامون	فتحه به و	۲۱	۳
آلاله	آلالی	کسره به ی	۷۵	۳

۲- تغییر در مصوت بلند

گاهی اوقات در برخی از کلمات عکس مورد فوق رخ می‌دهد. یعنی مصوت بلند در زبان

فارسی تبدیل به مصوت کوتاه در گویش لری می‌گردد:

صورت فارسی	گویش لری	نوع تغییر	شماره صفحه	شماره دوبیتی در صفحه
راه	ره	الف به فتحه	۱۵	۱

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر [۱۹۹]

۳- تبدیل مصوت کوتاه به مصوت کوتاهی دیگر

در گویش موجود در دیوان باباطاهر گاهی مصوتی کوتاه به مصوت کوتاهی دیگر تبدیل می‌شود. این تغییر به صورت تبدیل یکی از مصوت‌های کوتاه به دیگر مصوت کوتاه رخ می‌نماید.

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۱	۱۵	ضمه به فتحه	ته	تو
۱	۸۱	فتحه به ضمه	خوشرم	خوشرم
۲	۱۹	فتحه به ضمه	بسازم	بسازم
۱	۲۷	فتحه به ضمه	برزئم	برزئم

این تبدیل یکی از گسترده‌ترین تبدیلات دوبیتی‌هایی است که باباطاهر سروده است

۴- تبدیل مصوت بلند به مصوت بلندی از نوع دیگر

گاهی اتفاق می‌افتد که مصوت بلندی به مصوت بلند دیگری در لهجه به کار رفته در دوبیتی‌های باباطاهر ظاهر می‌شود:

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۲	۱۴	الف به «ی»	دیرم	دارم
۱	۱۵	الف به مصوت بلند «و»	یارون	یاران
۳	۱۷	الف به مصوت بلند «و»	ژیون	ژیان
۱	۱۹	الف به مصوت بلند «و»	خواهون	خواهان
۴	۱۸	الف به مصوت بلند «و»	هجرورن	هجران
۴	۱۸	الف به مصوت بلند "و"	درمون	درمان
۴	۱۸	الف به مصوت بلند "و"	جون	جان
۲	۲۰	الف به مصوت بلند "و"	ندونند	ندانند
۳	۲۱	الف به مصوت بلند "و"	ایمون	ایمان
۲	۶۶	الف به مصوت بلند "و"	رونی	رانی
۲	۶۶	الف به مصوت بلند "و"	خونی	خوانی
۴	۲۱	الف به مصوت بلند "و"	بیابون	بیابان
۱	۲۵	الف به مصوت بلند "و"	بوران	باران

۲۰۰ تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر

البته گاهی تبدیل مصوت‌های کوتاه و بلند در یک کلمه هم‌زمان صورت می‌گیرد مانند کلمهٔ دارم که در تبدیل شدن به «دیرم» هم مصوت بلند (الف) و هم مصوت کوتاه (فتحه) به نوعی دیگر تبدیل می‌شوند. (ی و)

ب) تغییر در صامت‌ها

در کلمات به کار رفته در دیوان باباطاهر هر از گاهی با تبدیل صامت‌ها مواجه می‌شویم که به دو صورت کلی است: تبدیل صامت به صامتی دیگر و همچنین تبدیل صامت به مصوت.

۱- تبدیل صامتی به صامت دیگر

بین بیشتر صامت‌هایی که به صامتی دیگر تبدیل می‌شوند با صامت تبدیل شده به آن، معمولاً قرابت لفظی وجود دارد، مانند تبدیل «دال» به «ذال» یا تبدیل «ب» به «واو».

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گوش لری	صورت فارسی
۱	۱۵	د به ذ	ندانی	ندانی
۲	۱۵	ب به و	وینم	بینم
۱	۵۳	ب به و	وا	با
۳	۲۰	ب به و	وینند	بینند
۳	۲۰	ب به و	وینم	بینم
۳	۲۲	ب به و	مویناد	مبیناد
۳	۲۲	ز به ج	پروبیچ	پرویز
۳	۲۷	ز به ژ- ب به و	وریزن	بریزن
۳	۲۸	د به ذ	ذونو	دانی
۱	۲۹	ز به ج	بریجم	بریزم
۴	۲۹	ز به ج	بسوجم	بسوزم
۱	۳۲	ز به ج	ساجم	سازم
۲	۳۳	د به ذ	ذونه	داند
۱	۴۰	ز به ج	روح	روز
۳	۵۱	ن به ر	می کرن	می کنند
۱	۵۷	د به ت	کرته	کرده
۱	۵۷	ب به ت	ویش	بیش

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر [۱] ۲۰۱

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۲	۵۷	ز به ج	ریجه	ریزد
۳	۶۰	ب به و	لاوه	لابه
۲	۵۷	ز به ج	سوجه	سوزه
۳	۶۰	ب به و	سیلاو	سیلاب
۲	۸۱	ق به خ	یخه	یقه
۲	۸۳	ز به ج	بریچی	بریزی
۴	۹۰	ب به و	نوینی	نبینی

چنان‌که ملاحظه می‌شود گاه چندین تغییر در کلمه به وجود می‌آید که البته ملاک ما در جدول‌ها، تغییر مورد بحث بوده است.

۲- تبدیل صامت به مصوت

در بعضی کلمات به کار رفته در دوبیتی‌های باباطاهر، این تغییر دیده می‌شود: (قابل ذکر است که موارد تبدیل صامت به «ها»ی غیر ملفوظ (به دلیل بروز حذف) در بخش تخفیف کلمات خواهد آمد.)

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۱	۱۷	ن به و	مو	من
۳	۲۱	ب به مصوت بلند "و"	شو	شب
۴	۲۳	د به مصوت بلند "و"	آمو	آمد
۴	۲۳	د به مصوت بلند "و"	آیو	آید
۱	۴۲	ن به الف	ما	من
۴	۴۹	ب به مصوت بلند "و"	آو	آب
۴	۶۶	د به ی	نرویی	نروید
۴	۶۷	د به ی	آیی	آید
۲	۸۷	د به ی	رویی	روید

ج) تخفیف در کلمات

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های لهجهٔ دوبیتی‌های باباطاهر، تخفیف در کلمات است. این تخفیف معمولاً در وسط و آخر کلمات رخ می‌دهد و با حذف توأم است:

۲۰۲ تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر

شماره فارسی	گوش لری	نوع تغییر	شماره صفحه	شماره دوبیتی در صفحه
آمیخته	آمیته	حذف خ	۱۵	۲
کرده	کره	حذف د	۱۷	۳
دوخته/سوخته	دوته / سوته	حذف خ	۳۸	۴
اندوخته	اندوته	حذف خ	۴۲	۴
انداختن	انداتن	حذف خ	۶۳	۳
آمیخته / ریخته / آویخته	آمیته / ریته / آویته	حذف خ	۷۱	۱
بود	بی	حذف د و تغییر مصوت بلند	۱۵	۴
آیند	آین	حذف د	۱۸	۲
روند	رون	حذف د	۲۱	۱
می‌زنند	می‌زنن	حذف د	۲۶	۲
کند	کره	حذف د و تغییر مصوت	۱۸	۴
کردن	کرن	حذف د	۱۹	۴
بوسه	بوس	حذف ه	۲۶	۲
خودم	خوم	حذف د	۲۶	۳
مکن	مکه	حذف ن و تغییر مصوت	۴۰	۳
اندیشه	اندیش	حذف ه	۳۲	۴
هستم	بیم	حذف و، د، ه	۴۲	۲
بود	بو	حذف د	۴۲	۳
رفته	روته	حذف ف، تشدید در ضمه	۴۳	۱
شوم	شم	حذف و	۴۴	۳
دردها	دردا	حذف ه	۷۵	۴
دست	دس	حذف ت	۶۰	۱
دیدم	دیم	حذف د	۶۱	۱
کن	ک	حذف ن	۶۱	۴
اسرافیل	سرافیل	حذف ا	۲۸	۱
کسیست	کسیس	حذف ت	۶۳	۳
بیرزد	بیرزه	حذف د، تغییر در مصوت	۶۳	۴
گویند	گوین	حذف د	۶۴	۳

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر [۲۰۳]

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۳	۶۵	حذف د	ببرن	ببرند
۲	۶۷	حذف د، تغییر در مصوت بلند	بی	است
۴	۶۸	حذف گ	ار	اگر
۳	۸۲	حذف د، تغییر در مصوت بلند	شی	شود
۱	۸۴	حذف د، تغییر در مصوت	بره	برد
۴	۸۴	حذف ز، تغییر در صامت	وا	باز
۴	۸۷	حذف د، تغییر در صامت	نایه	ناید
۱	۱۸	حذف د، تغییر در صامت	هند، شند، یند	هستند، باشند، آیند

همان گونه که ملاحظه می‌شود در برخی از لغات به همراه حذف و تخفیف، تغییر در صامت و مصوت‌ها نیز قابل مشاهده است. مهم‌ترین موارد حذف در اشعار باباطاهر، حذف «خ» مقابل «ت»، حذف «ف» مقابل «ت»، حذف «ت» جلو «س» و حذف «دال» در آخر افعال می‌باشد.

د) حروف اضافه شده به کلمات

در برخی از واژه‌ها حروفی به کلمات اضافه می‌شوند. البته این قبیل کلمات گاه در فارسی کلاسیک به همین طریق به کار رفته‌اند. (حروف اضافه شده به طریق دستوری در بخش دستور مورد بررسی قرار خواهند گرفت.)

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گویش لری	صورت فارسی
۳	۱۸	اضافه شدن آ	آلاله	لاله
۳	۱۸	اضافه شدن ی	برزیگر	برزگر
۳	۴۸	اضافه شدن ان	مدامان	مدام
۲	۵۶	اضافه شدن مصوت بلند و	تارو- چارو	تار چار (چهار)
۱	۵۷	اضافه شدن الف	اشمر	شمر

۲۰۴ تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر

شماره دوبیتی در صفحه	شماره صفحه	نوع تغییر	گوش لری	صورت فارسی
۳	۶۰	اضافه شدن الف - تغییر در صامت	آلوه	لابه
۴	۴۷	اضافه شدن ان	ایمان	ایم (هستیم)
۳	۶۰	اضافه شدن «ها»ی غیر ملفوظ - تغییر در صامت	سیلاوه	سیلاب
۲	۸۵	اضافه شدن «ها» غیر ملفوظ	انبانه	انبان

ه) کلمات و عبارات غیر فارسی

در قرن چهارم و پنجم کم‌کم، راه برای ورود لغات بیگانه باز و بازتر می‌شد و روز به روز تعداد این گونه لغات در زبان فارسی افزایش می‌یافت. هر چند هنوز از تصنیفات لفظی قرن ششم به بعد در آثار شعرا و نویسندگان آن چنان خبری نبود، اما لغات دیگر زبان‌ها، خصوصاً زبان عربی، در آثار ایشان بیشتر و بیشتر جلوه‌گر می‌شد.

دوبیتی‌های باباطاهر نیز از این قاعده مستثنی نبود. اگر چه تعداد لغات عربی و... در اشعار باباطاهر اندک است، اما همین تعداد نیز، گاه محقق را به علم بیشتری برای پی بردن به معانی اشعار نیازمند می‌سازد. خصوصاً این که برخی از این لغات و عبارات از آیات قرآن کریم می‌باشند و از این حیث جذابیت خاصی به سخن بخشیده‌اند:

به دنیا هیچ کس کی ماندنی بی که دامان بر جهان افشاندنی بی
هنی لا تقنطوا خوانی عزیزم مگر یا ویلنا ناخواندنی بی

(باباطاهر، ۱۳۷۱: ۸۸)

برخی از کلمات عربی به کار رفته در دوبیتی‌های باباطاهر عبارتند از: شرط (ص ۱۷)، قبر (ص ۱۸)، هجران (ص ۱۸)، وصل (ص ۱۸)، قضا (ص ۱۹)، علاج (ص ۱۹)، عاشق (ص ۱۹)، عالم (ص ۴۸)، صبوری (ص ۴۸)، عرب (ص ۵۴)، صراط (ص ۵۵)، حمد و قل هو الله (ص ۶۸)، عشق (ص ۷۹)، عزیز (ص ۹۱).

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر [۲۰۵]

اکثر لغات به کار رفته در دیوان باباطاهر ساده و بدون ابهام می‌باشند. گاهی به ندرت به لغات ترکی نیز در اشعار باباطاهر برخورد می‌کنیم، مانند کلمه «یالان» (دروغ) در دوبیتی زیر:

دلیم از دست تـه نالانـه نـالان درون دل ز خـونم گشـتـه پـالان
هزاران قول با ما بیش کردی همه قولان تـه یالان یالان

(باباطاهر، ۱۳۷۱: ۴۹)

و) واژه‌های نا مأنوس

نخست باید گفت که وجود واژه‌های نامانوس در سخن باباطاهر دلیلی بر کاهش ارزش زیباشناختی اثر وی محسوب نمی‌شود. این لغات امروز ممکن است به گوش چندان خوشایند نباشند اما در گذشته، گاه عکس این قضیه صادق بوده است؛ یعنی برخی از این واژه‌ها و کلمات در ادبیات کهن دارای زیبایی خاص خود بوده‌اند.

این قبیل واژه‌ها در دوبیتی‌های باباطاهر کم و بیش به چشم می‌خورند. البته برخی از کلمات، بنا بر لهجه و سیستم گزینش واژگانی، در اثر تبدیل و تخفیف از حالت فارسی معمول خارج شده‌اند اما تعدادی اندک از کلمات برای خواننده نا مأنوس به نظر می‌رسند که عمدتاً به دلیل انقضای عهد استفاده از آنها، چنین وضعیتی دارند مانند:

هشتن (مصدر، به معنی گذاشتن، ص ۱۸)، جره باز (باز نر شکاری، ص ۲۴)، بوره (بیا، ص ۲۴)، واجم - واژم (گویم، ص ۳۹)، آذرستان (آتشگاه، ص ۳۶)، نهله (نمی‌گذارند، ص ۳۶)، وثاق (اتاق، ص ۳۴)، تلواسه (میل مفرط، ص ۴۹)، بو (باشد، اس، ص ۴۲)، هنی (هنوز، ص ۵۷) و ...

ز) تشدید

برخی از کلمات و واژه‌ها به شکل مشدد (بدون نیاز به تشدید) در دیوان باباطاهر آمده‌اند که اغلب به دلیل ضرورت وزنی چنین شکلی به خود گرفته‌اند:

کیان (کیان)، نکئی (نکنی، ص ۱۵)، سوته دلان (سوته دلان، ص ۸۲).

ح) برخی از ویژگی‌های دستوری

این مورد نیز گاهی موجب می‌شود که خوانندگان در مواجهه با دوبیتی‌های باباطاهر چندان دقیق به کنه مفهوم بیت آگاه نشوند. از نظر دستور زبان، این دوبیتی‌ها تابع دستور زبان کهن یا تاریخی می‌باشند و ویژگی‌های کهنگی علائم فعلی و... در آنها کاملاً مشهود است. چند ویژگی مهم دستوری که بن‌مایه سیستم دستوری دوبیتی‌های باباطاهر است و هم‌چنین برخی از دیگر مختصات دستوری مورد استفاده در دوبیتی‌ها، ذیلاً معرفی خواهد شد:

استفاده از «ین» در محل «یای» نسبت: خاکین (۳۹).

کاربرد صفت پیشین از موصوف (در برخی از اوقات): اسپید باز (باز سپید، ص ۸۱).

کاربرد «همی» به جای «می» در معنای استمرار: همی گشت، همی دونم (ص ۵۴)

استفاده از افعال پیشوندی: وانویسند (بنویسند، ص ۲۱)، وانهم (بنهم، ص ۲۴).

وانوازم (بنوازم، ص ۳۲)، در گدازه (بگدازه، ص ۴۲)، وایرزه (می‌ارزد، ص ۶۳).

۵- فعل دعایی: مرویا (ص ۱۴)، مویناد (مبیناد، ص ۳۲).

۶- «ک» تصغیر: کمترک، پرورک، دلک (ص ۷۴).

۷- مصادر و اسم مصدرهای خاص: هشتن (ص ۵۴)، نالش (نالیدن، ص ۷۹).

۸- اسم و اتباع: گیج و ویج (ص ۵۷)، خان و مان (ص ۲۴).

۹- انواعی خاص از صفت: درد دار (دردمند، ص ۳۶)، وزین (سنگین، ص ۳۵).

۱۰- «الف» منادا: دلا (ص ۴۶)، خداوندا (ص ۲۶).

۱۱- «ان» جمع به جای «ها»: شامان (شب‌ها، ص ۴۹)، کوهان (کوه‌ها، ص ۱۸)، سالان،

ماهان (سال‌ها، ماه‌ها، ص ۱۹)، گلان (گل‌ها، ص ۲۰).

۱۲- به کار بردن «یک» به همراه «ی» نکره: یک عمری (ص ۴۱).

۱۳- اضافه مقلوب: جو کنار (ص ۱۹).

۱۴- اسم صوت: هی هی (ص ۱۹).

۱۵- نوع خاص از ادغام فعل ربطی در کلمه ماقبل خود: مایلستم (مایل هستم، ص ۳۲)، دلستم

(دل هستم، ص ۳۲).

تحلیل زیباشناسی واژگانی - دستوری در دوبیتی‌های باباطاهر [۲۰۷]

۱۶- فعل + ستم (ماضی نقلی): آمدستم (آمده‌ام، ص ۳۴)، نشنوستم (نشیده‌ام، ص ۳۵)، نگروستم (نگرویده‌ام، ص ۳۵)، ندروستم (ندرویده‌ام، ص ۳۵).

از نظرگاه زیباشناسی دستوری باید گفت اشعار این عارف فرزانه پیرو سبک دستوری قرن چهارم و پنجم است که نحوه ساخت جمله‌ها بسیار ساده و بی‌پیرایه توأم با لازمه آن یعنی معنایی کامل بوده است (فرشیدورد، ۱۳۸۸: ۶۳). جملات پیچیده کمتر در آثار شاعران و نویسندگان این عهد یافت می‌شود و کلمات اغلب فارسی است؛ هم‌چنین ویژگی‌های دستور تاریخی را هم می‌توان در دوبیتی‌های باباطاهر همدانی، مشاهده کرد. خود این ساده‌نویسی دلیلی بر زیبایی کلام باباطاهر است. این ساده‌نویسی هم محصول سبکی زمان شاعر است و هم به نوعی سبک شخصی باباطاهر، بر ساده‌نویسی استوار بوده است که دلاویزی کلام را بیش از پیش موجب گردیده است.

نتیجه

باباطاهر همدانی، این عارف وارسته با زبانی شیرین و شکل گفتاری خاص خود دوبیتی‌های زیبایی سروده است که بر دل هر خواننده تاثیرگذار است. در مبحث حاضر دو مختصه زبانی دوبیتی‌های این شاعر ارجمند مورد بررسی قرار گرفت که در مسیر شناخت زیبایی‌های ساختاری واژگان به کار رفته در اشعار وی است. نخست تحلیل وضعیت واژگانی و زبانی اشعار بود که نشان می‌داد مباحث تبدیل، تخفیف و تشدید در سیستم صامت‌ها و مصوت‌ها توأم با کاربرد برخی از واژه‌های غیر فارسی و برخی لغات و افعال نامأنوس شکل ساختاری دوبیتی‌ها را تحت تاثیر خود قرار داده است. دومین مورد، بررسی وضعیت دستوری - زبانی این دوبیتی‌ها بود که روشن می‌ساخت وجود مشخصات دستور تاریخی از قبیل: نوع خاص افعال، پیشوندهای کهن، مسایل ویژه زبان... باعث گردیده تا این ویژگی‌ها همراه با سیستم واژگانی دوبیتی‌های باباطاهر از زبان این شاعر، زبانی کهن با ویژگی‌های دستور تاریخی و گویشی خاص در شعر ایجاد کند تا خوانندگان قرن‌ها با این زبان شیرین، شیوا و ارزشمند، دوبیتی‌های بابا طاهر را با گوش جان نیش نموده، از زیبایی‌های فزون از حد آن بهره‌مند گردند.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- اذکایی، پرویز. باباطاهرنامه. تهران: انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- ۳- انوری، حسن؛ احمدی‌گیوی، حسن. دستور زبان فارسی ۲، تهران: انتشارات فاطمی، چاپ هشتم، ۱۳۷۲.
- ۴- باباطاهر. دوبیتی‌های باباطاهر عریان همدانی، تهران: نگاران قلم، ۱۳۸۳.
- ۵- باباطاهر همدانی. دیوان باباطاهر. نوشته شده از روی نسخه وحید دستگردی، تصحیح و مقدمه اسماعیل شاهرودی، تهران: انتشارات فخر رازی، تهران: چاپ سوم، ۱۳۷۱.
- ۶- خزائل، حسن. فرهنگ ادبیات جهان. تهران: کلبه، جلد اول، ۱۳۸۴.
- ۷- رحمانی، محمدرضا. روش تحقیق در منطق زیبایی و انسان‌شناسی. تهران: سوره مهر، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- ۸- روحانی، بابا مردوخ. تاریخ مشاهیر کرد. تهران: سروش، جلد اول، ۱۳۷۴.
- ۹- ریپکا، یان، {و...دیگران}. تاریخ ادبیات در ایران، از دوران باستان تا قاجاریه. ترجمه عیسی شهابی. تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۱.
- ۱۰- زرین کوب، عبدالحسین. جستجو در تصوف ایران. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۸.
- ۱۱- فخرایی، مصطفی. باباطاهر همدانی. تهران: تیرگان، ۱۳۸۴.
- ۱۲- فرشیدورد، خسرو. دستور مختصر امروز، برپایه زبان‌شناسی جدید. تهران: سخن، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- ۱۳- معین، محمد. فرهنگ فارسی، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۵.